

21. Див.: Петлюра С. З українського життя в минулому році // Петлюра С.В. Статті. – К.: Дніпро, 1993. – С.58.

22. Див.: Сьогобочний Г. Наше національне життя в 1906 р. // Рідний край. – 1907. – № 3. – С.12.

23. Див.: Заяви українських студентських громад 1907 року // Наукові записки кафедри українознавства Харківського університету. Вип.1. – С.87.

*Мірчук І.
Львівський державний університет
імені І.Франка*

ПРОТОПРЕСВІТЕР ГАВРИЇЛ КОСТЕЛЬНИК – ВЧЕНИЙ, ФІЛОСОФ, ГРОМАДЯНИН

У часи незалежності України спостерігаємо поживлений інтерес до історичного минулого, особливо до тих постатей, які свідомо замовчувалися, хоча їх діяльність була знаменною віхою в процесі розвитку духовного життя. Часто така діяльність заідеологізовувалась, виставлялася у вигідному кон'юнктурному контексті, що не сприяло формуванню адекватного образу мислителя. Особливо це стосується представників церковної ієрархії, які водночас творили оригінальну релігійну філософію, чим вписали цікаву сторінку в розвиток української духовної культури.

Нині активно вивчається творчість митрополита Андрія Шептицького, його наступника на митрополичому престолі, згодом кардинала Йосифа Сліпого, досить глибоко вивчена творча спадщина митрополита Іларіона (професора Івана Огієнка), а також православного митрополита Василя Липківського. Проте здебільшого увагу привертала політико-ідеологічні погляди згаданих діячів, тоді як їх філософська спадщина, тобто філософський зміст їх творів як осмислення минулого, теперішнього й майбутнього народу, церкви, країни, а також проблем світобудови, першооснови Всесвіту, його пізнаваності, проблем людини й суспільства залишалися, як правило, поза межами досяжності науковців.

Серед видатних особистостей української релігійної філософії, які творили у першій половині ХХ ст., особливо виділяється своєю оригінальністю й новизною філософських концепцій Гавриїл Костельник (1886-1948). На його імені довго лежало тавро “відступника“, “зрадника віри“, “прислужника більшовизму” тощо. Однак, якщо відкинути таку звичну для радянських часів політичну чи ідеологічну заангажованість, то чітко видно, що серед представників української релігійної філософії першої половини ХХ ст., а навіть і серед діячів української духовної культури постать Гавриїла Костельника виділяється насамперед неординарністю мислення, талантом, глибокою ерудицією, всебічною обдарованістю й високою освіченістю, а також безсумнівним філософським світосприйняттям.

Особливе значення діяльність і творчість Гавриїла Костельника мала у 20-30-і рр. ХХ ст., коли після виснажливої першої світової та громадянської війни західноукраїнські землі знову опинилися у володіннях Речі Посполитої, що ознаменувалося новими потугами латинізації греко-католицької церкви. Однодумець митрополита Андрія Шептицького Гавриїл Костельник в період його інтернування в Росію взяв на себе відповідальність за збереження самобутності української церкви. Духовні пошуки й змагання Гавриїла Костельника можуть бути чудовою ілюстрацією тяглості традиції братств, творчості письменників-полемістів, невичерпності джерел, з яких живилася українська національна свідомість, як вона трансформувалася в умовах ХХ ст., збагачена українською інтелектуальною традицією та романтизмом ХІХ ст.

Талант і працелюбність ученого дозволили Гавриїлу Костельнику збагатити доробок української філософської думки. За довгі роки вивчення й викладання філософії він сформувався як ерудований фахівець, що оволодів надбаннями світової філософії, критично їх переосмислив і виробив своє власне розуміння філософських проблем, що й виклав у численних творах. Його праці з проблем онтології, гносеології, логіки, соціальної філософії та філософії історії, а також підручник з історії філософії засвідчують його високу компетентність у цих філософських проблемах. Вони виразно демонструють, яким нині повинен бути духовний наставник народу, якими глибокими знаннями й вмінням осмислювати й узагальнювати події реальності повинен цей пастир володіти.

Зацікавленість творчістю Гавриїла Костельника має насамперед специфічно науковий вимір, адже українська релігійна філософія ХХ ст. донині залишається малодослідженим явищем, а доробок о. Гавриїла є чи не найвагомим у філософському аспекті. Його розмірковування сягали не тільки і не стільки феномена релігії та церкви, чи стосунків церкви з суспільством і державою, а й осмислювали загальноєвропейські процеси, стосувалися ролі знання й науки в формуванні світогляду людини, специфіки атеїзму, впливу соціалістичних ідей, філософії позитивізму тощо.

Постать Гавриїла Костельника привертала увагу дослідників останніх десятиліть хіба що у зв'язку з відомим Львівським собором 1946 р. Цей політичний акт, який був інспірований та інсценізований каральними органами сталінського режиму, і роль, нав'язана ними настоятелямі Преображенського собору, заступили перед дослідниками постать обдарованого науковця і талановитого педагога. Він залишив нащадкам праці майже з усіх галузей гуманітарного знання: філософії, соціології, граматики, літературної критики, теорії містики, історії релігії, зразки ліричної, патріотичної та богословської поезії, проповіді та біблійні оповідання. Всі вони позначені талантом, глибокими знаннями, широкою ерудицією і становлять безперечний інтерес для історика духовної культури. Серед критичних досліджень, в яких згадується Гавриїл Костельник, виділяється стаття Івана Гриньоха „Російсько-

більшовицький погром” [1, С.333-382]. Змальовуючи постать голови ініціативного комітету для підпорядкування української католицької церкви в Галичині Московському патріархатові, автор статті стверджує, що Костельник „був відомий зі своїх у теології ліберальних і модерністичних переконань”, а „його погляди, сформульовані чи то в статтях, чи в розмовах, чи в невеликих дуже часто поверховних філософських есеях, вказували на можливі захитання чи заламання цієї людини” [1, С.371].

В оцінці свого сучасника творча спадщина Гавриїла Костельника викликає двояке почуття: І.Гриньох пише, що з одного боку, „плоди його творчості на перший погляд вражали своєю оригінальністю”, а з другого – це була „людина, яка перескакувала з однієї ділянки знання в другу, яка пробувала продукуватись на відтинках філософії, теології, літератури, поезії, історії, християнської містики, педагогіки, проповідництва” [1, С.372].

Автор названої статті не ставив собі за мету аналізувати творчість Г.Костельника, він лише прагнув збагнути мотиви, котрі штовхнули цю талановиту й розумну людину на шлях підготовки й проведення Львівського собору. Серед таких мотивів він називає більшовицький моральний терор. При всій своїй антипатії до Г. Костельника (о. Гриньох навіть передає слова представника НКВД, який назвав Г.Костельника „людиною без віри”) автор статті визнає, що органи діяли дуже тонко: вони використали самовіддану любов Гавриїла Костельника до своєї родини. Заарештувавши 17-річного сина у 1940 р., вивезли його вглиб Росії, і цим постійно шантажували батька. Посиленню шантажу сприяв факт, що два сини Г.Костельника вступили вояками у дивізію „Галичина”. На рішення очолити „Ініціативний комітет” вплинула також невдача подорожі до Москви восени 1944р., коли ієрархія греко-католицької церкви намагалася порозумітися з радянськими керівними колами. Місію навіть не допустили до найвищих чиновників, отже діалог не відбувся, про порозуміння не могло бути й мови. Як далекоглядний політик Г.Костельник зрозумів, що чекає вірних та ієрархію церкви чужоземного підпорядкування на території такого нетолерантного, м’яко кажучи, режиму, яким був сталінський тоталітаризм. Невдача подорожі до Москви могла бути вагомою краплею, що зумовила його вибір. Значно вплинула на його рішення також політика польських клерикалів щодо греко-католицької церкви у міжвоєнний період, яка вилася у приниження й ігнорування як вірних, так і церковних достойників.

Протопресвітер Гавриїл Федорович Костельник народився 15 червня 1886 р. у давньому українському поселенні Руський Керестур, що належало тоді до південної Угорщини. Деякі автори подають як місце його народження с. Бачки у Хорватії [1, с.348]. Батьки: Федір та Анна з дому Макай були українськими селянами, сповідували греко-католицьку віру. З шістьох дітей у сім’ї – а це брати Михайло, Янко, сестри Марія, Юлія та Гелена – лише Гавриїл здобув високу

освіту. Після сільської початкової школи Г.Костельник закінчив хорватську гімназію в Загребі, 1906 р. розпочав тут же вищі теологічні студії. Гавриїл Костельник – помітний та обдарований студент. З початком другого навчального курсу (січень 1907 р.) Митрополит Андрій Шептицький за активної участі югославського єпископа Діонізія Няраді переводить Гавриїла Костельника у Львів до Духовної Семінарії. По закінченні її 1911 року Митрополит Андрій направляє випускника на студії до Фрайбурга (Швейцарія), де за два роки 27-річний Костельник захищає докторат з філософії “Про основні принципи розумового пізнання”(латинською мовою). Після повернення до Львова він у 1913 р. одружується з Елеонорою Зарицькою, донькою відомого директора Перемишльської гімназії. 20 квітня цього ж року диякон Гавриїл Костельник підписує “Ісповідування католицької віри від Апостольського престолу Римського Восточним предписане“. Відтак для вірних Галичини висвячується новий душпастир. Запальний та працьовитий...

Гавриїл Костельник був талановитим проповідником, його високого наукового рівня проповіді слухала уся львівська інтелігенція та освічена молодь. Його проповідь носила не так апологічний чи релігієзнавчий характер, як культурологічний, чи навіть полемічний, побуджувала слухачів до філософських роздумів.

Г. Костельник був членом-засновником Українського богословського товариства, викладав у Духовній Семінарії (1920-1930 рр.) та Богословській Академії (1926-1931 рр.) логіку, історію грецької філософії, метафізику, психологію, християнську соціологію та філософію, виконував обов'язки катихита учнів I, II реальної школи, філії Української державної гімназії, а від 1941 р. – I й II Української гімназій у Львові; школярам викладав догматику, історію церкви, апологетику. Г.Костельник був довголітнім редактором та видавцем журналу “Нива“, активно друкувався у часописах “Мета“, “Дзвоник“, “Діло“, “Богословії“ та ін.

Загальна кількість його праць, наведена професором Д. Тамашем, становить 261 назву (близько 4800 стор.) опублікованих, а також 59 назв (близько 5800 стор.) рукописів. Очевидно, і ця кількість не охоплює всієї спадщини мислителя, хоча й засвідчує його виключну працездатність [5, С. 322].

Ще в юнацькі роки проявляється поетичний талант Г.Костельника, він складає вірші, пише твори різного змісту латинською, німецькою і, звичайно, українською мовами. Володів він і старогрецькою мовою, добре знав природничі науки, світову філософію й літературу, світську історію, історію релігії й богослов'я. Свій рідний бачванський діалект увічнив, насамперед, у віршах, які писав також по-хорватськи й по-українськи, перший складає граматику бачванської мови – „Граматику бачвансько-русской бешеди” (1923), що дало початок бачванській писемності. Своїми творами по-бачванськи Костельник творить нову літературу, написану цим цікавим і оригінальним діалектом.

Майже всі свої богословські й філософські твори написав Г.Костельник, перебуваючи на посаді помічника священика Преображенської церкви о. Володимира Садовського – викладача духовної семінарії, відомого противника латинізації церковного обряду в українській церкві. На сторінках редакційного Гавриїлом Костельником журналу „Нива” о. Садовський виступив з пропозицією спалити всі зіпсовані латинськими доповненнями уніатські богослужбні книги і замінити їх візантійськими, східними. Суперечка між Сходом і Заходом у християнській церкві була дуже актуальною для греко-католицької церкви в Україні у 20-30 рр. ХХ ст., тут були досить сильні намагання перейти на латинський обряд. Зацікавлений у цьому був не лише польський католицький єпископат, а й сам Ватикан. У цьому переконався Г.Костельник під час подорожі до Риму у 1925 р. з групою прочан. Його розмірковування над проблемою відносин Сходу й Заходу щодо церковних справ вилилися у ряд праць – „Спір про епиклезу між Сходом і Заходом” (1928), „Апостол Петро і римські папи, або догматичні підстави Папства” (1931), „Викляті святі – Кирило та Мефодій” (після 1927), „Розвиток папства в перші п’ять віків” (1933) та ін. У цих працях автор відверто заперечує спроби латинізації української церкви, відстоює самобутність її на основі збереження східного обряду, як це було обумовлено Берестейськими угодами. За такі переконання Костельник був звільнений з посади редактора журналу „Нива”, а згодом його позбавлено кафедри в Богословській академії і переведено у кафедральний собор під безпосередній нагляд Митрополита.

Сучасник і очевидець тих подій о. Йосиф Кладочний переконаний, що до всіх описаних змін у житті Костельника був причетний Ватикан. Адже праця „Спір про епиклезу” викликала гостру рецензію єзуїта Спечіля, який звинувачував автора праці в неортодоксальності (незгодою з вченням церкви). „Костельник досить гостро відповів своєму опонентові – почалась гостра полеміка, що в кінці кінців призвела до конфлікту з Римом” [4, С.9].

Римові не могли сподобатися й „вольнодумства” Костельника-професора філософії. Отець Й.Кладочний згадує, що „Костельник викладав свій предмет вільно, може, аж надто вільно як для студентства теології першого курсу” [там же]. Ще більш негідним з точки зору Риму було відстоювання редактором „Ниви” права одруження священиків, виступи його проти celibату. Митрополит Шептицький був змушений виконати волю Риму – усунути Костельника від викладання в Академії, а також з посади редактора, але він ніколи не полишав поза увагою свого здібного й розумного учня, а навіть був його однимумцем щодо необхідності запобігання спробам латинізації української церкви.

Після заборони викладати в Академії Костельник став під протекцією Митрополита архикафедральним проповідником – кожної неділі і в свята виголошував коротку, глибоко змістовну проповідь у церкві Св. Юра. Він також займав посаду гімназійного катехита і співпрацював у Преображенській церкві з

її стареньким парохом о.Дометом Садовським.

Сучасник тих подій о.Кладочний вважає, що „моральні утиски” Риму стали однією з причин переходу Костельника на православ'я. Крім бажання відплати Римові, Г.Костельник керувався ще й іншим мотивом. Й.Кладочний називає це „страхом перед большевиками”. Коли Сталін постановив знищити греко-католицьку церкву, то її могло врятувати лише „возз'єднання” з православ'єм. Очевидно, Гавриїл Костельник це розумів, тому намагався вберегти і мирян, і клір від арештів і знищення.

Отець Й.Кладочний був учасником наради, яку скликав Г.Костельник у себе вдома вже після того, як очолив ініціативну групу. „Він, – згадує учасник, – зачав це зібрання промовою, в якій намагався схилити присутніх до переходу на православний обряд. Це, на його думку, треба було зробити не для того, щоби напrawdę стати православними священиками, але щоб виграти час, посилаючись на те, що всі ми потребуємо цілу ту справу основно перестудіювати. А згодом, при добрій нашій волі, можливо, вдалося би якось одне з другим погодити і в той спосіб врятувати нашу церкву від заглади” [там же]. Слова очевидця й учасника подій свідчать, що Костельник шукав найменш болючого, дипломатичного виходу, намагався виграти час, проте його спроба була приречена – він не знайшов підтримки у більшості, не було однодумців. Священики сприйняли його спробу як зраду і вирішили стояти на своєму, хоча й під загрозою тюрми і заслання.

Були намагання керівництва ОУН „спам'ятати” Костельника, пропозиції організувати втечу за кордон, але він був непохитний, як і його опоненти. Мабуть, він відчував свою приреченість, тому і довів свою справу до кінця, організував Львівський собор 1946 року, за який і заплатив життям.

В особі Г.Костельника поєднувався розумний і далекоглядний політик, вдумливий філософ з чутливою душею поета й глибокого містика, як свідчить його поезія – ліричні вірші „Помершій донечці” (1921), де у скорботі батька проступають патріотичні мотиви, вболівання за долю України, як і у віршах „Встань Україно” (1918). Разом з тим є твори чисто релігійного, містичного характеру: „Пісня Богові і вічна драма чоловіка” (б.р.), „Великі люди з біблійного музею” (1925), „Агсапа Dei. Шляхи віри модерної людини” (1936). Подібну роздвоєність, а саме життя серцем і розумом Гавриїл Костельник бачить у творчості Тараса Шевченка [3, С.32]. З тією ж міркою він підходить до аналізу поезії Івана Франка, Павла Тичини та творчості Володимира Винниченка [2, С.14]. Твори, котрі йдуть від серця, – патріотичні, ліричні зачіпають найпотаємніші струни душі людської, а нав'язані впливом Заходу, модернізму, є шкідливими, бо пов'язані з раціоналізмом і атеїзмом.

Тут, у цій роздвоєності і найвидатніших діячів української культури, і самого Гавриїла Костельника відобразилось одвічне протистояння містичного Сходу й раціонального Заходу, а в релігії – православ'я і католицизму. Костельник це

відчував, глибоко збагнув і, наскільки міг, відобразив у своїх творах. На жаль, його не розуміли багато сучасників, не розуміють багато хто й на початку ХХІ ст. Думки його, поза будь-якою кон'юнктурою, належать українській культурі, українському народові.

Бачванські русини та українці цінують Г.Костельника як творця першої граматики бачванської мови та за його прозові, поетичні та історичні твори цією мовою. Щороку у Руському Керестурі проводяться конференції та відзначення у рамках фестивалю “Костельникова осінь“, а в жовтні 1995 р. перед школою поставлено погруддя священика.

І постать, і творчість, і вчинки о.Гавриїла не перестають бути загадкою, але й залишаються привабливими для дослідників. Нині є можливість позбутися політичної чи ідеологічної заангажованості й намагатися якнайповніше вивчити та осмислити подвиг цієї неоднозначної людини.

Література

1. Гриньох Іван. Російсько-більшовицький погром // Світильник істини. Джерела до історії Української богословської академії у Львові. – Частина III. – Торонто–Чікаго, 1983. – С. 333-382.
2. Костельник Гавриїл. Ломання душ. З літературної критики. – Львів, 1923. – 95 с.
3. Костельник Гавриїл. Шевченко з релігійно-етичного становища (критична аналіз). – Львів, 1910. – 32 с.
4. Стасюк Олександра. Хто згладив Костельника? // Франкова криниця. – № 51 (103). – 20 грудня 1991 року.
5. Тамаш Д. Гавриїл Костельник медзи доктрину и природу. – Нови Сад, 1986. – 322 с.

Паршакова О.Д.

Краматорський економіко-гуманітарний інститут

ДЕРЖАВНИЙ ПЕРЕВОРОТ 18 БРЮМЕРА У ФРАНЦІЇ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ПОЗИЦІЇ БЕНЖАМЕНА КОНСТАНА

Бенжамен Констан (1767-1830) – видатний державний діяч I третини ХІХ ст., теоретик лібералізму і глава французької ліберальної партії – почав свою політичну кар'єру у Франції у 1795 р. як республіканський публіцист, що підтримав спочатку політику термідоріанського Конвенту, а потім – уряду Директорії. У 1796-1797 рр. він пише ряд творів (“Про силу нинішнього французького уряду і необхідність приєднатися до нього”, “Про політичні реакції”, “Про наслідки терору”), закликаючи французів приєднатися до уряду